

Ars Erotica és Scientia Sexualis

(Richard Shusterman: *Ars Erotica: Sex and Somaesthetics in the Classical Arts of Love*)

Krémer Sándor (1959), habilitált egyetemi docens az SZTE BTK Filozófiai Tanszékén. Fő kutatási területei: hermeneutika, pragmatizmus, etika, esztétika. Négy könyv (*Bevezetés a filozófiába – A nyugati filozófia története Thalész-tól Hume-ig.* 1997; *Miért vált Heidegger Heideggerre?* 2001; *Alapvető etika.* 2004; *A késői Richard Rorty filozófiája.* 2016) és számos tanulmány szerzője a filozófiai hermeneutika, a pragmatizmus és a szómaesztétika területén. Emellett a Pragmatism Today (www.pragmatismtoday.eu) főszerkesztője, a Magyar Szómaesztétikai Fórum vezetője, aki Fulbright ösztöndíjas vendégprofesszorként oktatott a UNCC filozófia tanszékén a 2005–2006-os tanévben.

Ha érdeklődünk a szexualitás kultúrája iránt, akkor szerencsésnek tekinthetjük magunkat, mivel Richard Shusterman két olyan hiánypótló írással ajándékozott meg bennünket, melyek egyikét (*Ars erotica: Sex and Somaesthetics in the Classical Arts of Love*) biztosan sokan kézikönyvként forgatják majd az elkövetkező évtizedekben, hiszen messze túlmutat azon, amit Michel Foucault megvalósított *A szexualitás története* című munkájában. A másik írás egy tanulmány, Richard Shusterman: „Pragmatism and Sex: An Unfulfilled Connection” (*Transactions of the Charles S. Peirce Society*, Vol. 57, No. 1, 2021), amit a pragmatizmus iránt érdeklődők vesznek majd elő gyakran, hiszen itt a szexualitás pragmatista tárgyalásának hiányáról szól. Shusterman, a szómaesztétika projektjének megteremtője, olyan naturalista esztétikát dolgozott ki, amely egyrészt kiteljesítette és továbbfejlesztette azt, amit John Dewey elkezdett az *Art as Experience* című művében. Jelesül egy verbéli pragmatista esztétikát, amit ezzel a névvel szintén Shusterman vállalt fel először.¹ Másrészt ez a projekt ma már messze túlmutat egy esztétikán, hiszen filozófiává érett.²

Hiánypótló ez a könyv, legalább két szempontból. Egyrészt az *ars eroticát* elsődlegesen kialakító ókori kultúrák egyenként történő, részletes bemutatását még Foucault fent említett, többkötetes művében sem találjuk meg, hiszen Foucault elsődlegesen az ókori görög kultúra bemutatására szorítkozik, mielőtt rátér a középkor, illetve a modernitás és benne a *scientia sexualis* elemzésére. Másrészt az egyes fejezetek komplexitása is példaértékű Shustermannál, mivel ő láthatóan egységes és világos alapelvekkel és kritériumokkal látott neki az egyes ókori társadalmak elemzésének. Ezeket az alapelveket a könyv bevezetésében találjuk, ahol Shusterman megközelítésének általános módszertani előfeltevései terjeszti az olvasó elé.

A szómaesztétikáját ért korai támadások alapján Shusterman számára rögtön világossá vált, hogy két témakör kidolgozását, ideiglenesen ugyan, de háttérbe kell szorítania: az étkezést és a szexualitást. De két évtized után³ elérkezett az ideje, hogy a fenti két terület előtérbe kerüljön. Az étkezés szómaesztétikai vizsgálatát és leírását ugyan jórészt átengedte Shusterman másoknak,⁴ de a *scientia sexualisszal* szembeállított *ars erotica* tanulmányozását – szerencsére – megtartotta magának. A mű nyolc, alaposan megtervezett részből áll: 1. *Ars Erotica and the Question of Aesthetics* (ez szolgál alapos bevezetőként – K. S.); 2. *Dialectics of Desire and Virtue: Aesthetics, Power, and Self-Cultivation in Greco-Roman Erotic Theory*; 3. *The Biblical Tradition: Desire as a Means of Production*; 4.

Chines Qi Erotics: The Beauty of Health and the Passion for Virtue; 5. *Lovemaking as Aesthetic Education: Pleasure, Play, and Knowledge in Indian Erotic Theory*; 6. *Fragrance, Veils, and Violence: Ars Erotica in Islamic Culture*; 7. *From Romantic Refinement to Courtesan Connoisseurship: Japanese Ars Erotica*; 8. *Commingle, Complexity, and Conflict: Erotic Theory in Medieval and Renaissance Europe*.

Minden ember, aki egészséges libidóval rendelkezik, érdeklődik a szexualitás kérdéseiről. Azon nyilvánvalóan lehet meditatálni, hogy Freud mennyire túlozta el a szexualitás szerepét életünk konkrét menetét, alapvető törekvéseinket illetően, de azon nem érdemes vitázni, hogy többnyire erőteljese befolyással bír hétköznapi életünkben is. Freud tudományos megközelítése azonban maga is az európai civilizációkra oly jellemző *scientia sexualis* részét képezi, szemben az ókori kultúrák *ars eroticájával*.

Foucault különböztette meg világosan a szexualitás e két megközelítését híres könyvében, *A szexualitás története* című műben. Érdemes tehát őt hosszabban idéznünk, hogy jobban megértsük ezt az ellentétet:

Történetileg két fontos eljárása létezik a szexszel kapcsolatos igazság megteremtésének. Egyfelől ott vannak azok a társadalmak – még pedig szép számmal, gondoljunk csak Kínára, Japánra, Rómára, az arab-muzulmán társadalmakra –, amelyek *ars eroticával* látták el magukat. Az *ars eroticában* ugyanis az igazságot magából a gyönyörből, a gyakorlatként felfogott és élményként megélt gyönyörből vezetik le; a gyönyört korántsem csak a szabad és a tilos abszolút törvényéhez képest, korántsem a hasznosság kritériumára hivatkozva, hanem önmagáért fogadják el, a gyönyörben legelsősorban a gyönyört keresik, a gyönyört gyönyörként akarják megismerni, vagyis az intenzitását, sajátos minőségét, időtartamát értékelik benne, azt, hogy miképpen sugározza be az egész testet és lelket; sőt, ezt a tudást azután visszavetítik magára a szexuális gyakorlatra, méghozzá azért, hogy hatását felerősítendő mintegy belülről dolgozzák meg a szexualitást. Így alakul ki az a tudás, amelyet nem azért kell titokban tartani, mert a tárgyára rásütötték a szégyenbélyeget; azért kell rejtve maradnia, mert – a hagyomány szerint – minden hatékonyságát és minden erejét elveszíti, ha bárki tudomást szerezhet róla. [...] A mi civilizációnknak azonban, legalábbis első pillantásra, nincs *ars eroticája*. Ezzel

- 1 Vö. Richard Shusterman: *The Invention of Pragmatist Aesthetics: Genealogical Refelctions on a Notion and a Name* című tanulmányával.
- 2 Vö. KREMER Alexander 2022. Richard Shusterman's Somaesthetics as Philosophy. In: *Shusterman's Somaesthetics: From Hip-hop Philosophy to Politics and Performance Art*. Ed. J. ABRAMS, Jerold. Brill, Leiden, expected release is April 2022.
- 3 2000-ben jelent meg a *Pragmatist Aesthetics 2.* kiadása, amelyben Shusterman javaslatot tett az új diszciplínára, a szómaesztétikára.
- 4 Lásd például Dorota Koczanowicz, Elisabetta Di Stefano és Russell Pryba írásait.

szemben alighanem ez az egyetlen olyan civilizáció, amely szert tett a szexualitás tudományára (*scientia sexualis*). Jobban mondva, ez az egyetlen civilizáció, amely – a szexualitás igazságág kifejeződő – az évszázadok során kifejlesztett bizonyos eljárásokat; ezek az eljárások lényegében véve egy olyan hatalom- és tudásformához rendelődnek hozzá, amely homlok-egyenest ellentétes a beavatás művészetével és a csak a mester által átadható titokkal: ez pedig nem egyéb, mint a gyógyás. (Foucault, I. köt. 60–61.)

Nem kérdés, hogy Shusterman az *ars eroticá*t pártolja, hiszen ezt már a 2012-ben publikált, *A gondolkodó test (Thinking Through the Body)* című könyvének 12. fejezetében kifejtette:

Ha Gerrit van Honthorst (1592–1656) festménye, *Az állhatatos filozófus* „emlékeztet bennünket a filozófia és a mimetikus művészetek közötti jól ismert ősi viszállyra, akkor arra is emlékeztetnie kell, hogy a filozófia tradicionálisan ellenségesen viseltetett az erotikus művészetekkel szemben, és mellőzte azokat. Egészen Szókratészig nyúlik vissza a szexualitásnak, mint »barbár és türannikus úrnak« a helytelenítése, annak ellenére, hogy Szókratész provokatív módon »az erotika mestereként« definiálja önmagát. Ha a szeretkezés esztétikai potenciáljáról akarunk beszélni, akkor ez konfrontálódást jelent azzal a problémával, hogy a modern nyugati filozófia hajlamos az esztétikai tapasztalatot a szexuális tapasztalattal szemben meghatározni.”⁵

Ahogy Shusterman világossá teszi, ez a szembenállás az *ars erotica* és az esztétika között csak erősödött Kant, Schopenhauer és Nietzsche után. Shusterman ezt az érvét fejleszti tovább az *Ars erotica* könyvben:

Platóntól kezdve a reneszánszon keresztül végig jelen van a szerelem ismert létrája, amely a szép testtel történő egyesülés szexuális vágyától indul, és sokkal spirituálisabb formáig ívelve emelkedik a szép lelkek vagy eszmék spirituális egyesülésének vágyáig, és végső soron minden szépség legszebb és sugárzó forrásával történő egyesülésig, amit a monoteista gondolkodók Istennel azonosítanak. Manapság már nem filozófiai közhely itt a szépség és az Érosz közötti fogalmi kapcsolatot.”⁶ (391)

Habár Shusterman hangsúlyozza, hogy adósa Foucaultnak e korrelatív fogalompár megalkotásáért (*„ars erotica”, „scientia sexualis”*), és azt is, hogy elsősorban nem bírálni akarja, hanem csupán heteroszexuális szempontból befejezni azt, amit ő homoszexuális szempontból elkezdett. Mégis, véleményem szerint, ez a könyv (*Ars erotica...*) Shusterman javára billenti a mérleget, mivel nem csupán beteljesítette Foucault törekvéseit, hanem messze túl is szárnyalta azokat. Shusterman leírásai és elemzései ugyan-

is több mint tíz évnyi kutatás eredményeként születtek, és messze szélesebb körűek elődjének teljesítményénél. Meggyőződésem, hogy Shusterman *Ars erotica* könyvét számtalan kolléga és érdeklődő használja majd kézikönyvként az elkövetkező évtizedekben, mivel nem csupán szigorú módszertannal közelített ehhez a hatalmas témához, hanem azt brilliáns analitikus stílusban végig is vitte a könyv utolsó mondatáig: „Ez a könyv a filozófia és a kultúratörténeti eszmék vegyülete, mivel úgy gondolom, hogy nem érthetjük meg kellően az *ars eroticá*val kapcsolatos filozófiai jelentéseket és érveket, ha nem helyezzük őket saját történeti és kulturális kontextusukba, még akkor is, ha saját nézőpontunk kibogozhatatlanul összefonódik korunkkal. A filozófiatörténészekkel és a kultúrtörténészekkel szembeni hatalmas adósságomat a könyv bibliográfiájában rögzítettem.” (p. xii.)

Shusterman már az első, bevezető fejezetben világossá teszi az *ars erotica* vizsgálatának hat kritériumát, mivel e kritériumok nélkül nem tudná megteremteni az *ars erotica* egységes esztétikai megközelítését. Shusterman az alábbiak szerinti vezeti be a ezt a hat kritériumot: „Melyek azok az általános esztétikai elvek, amelyek szabályozzák az erotikus művészeteket? Koherens rendszert alkotnak vagy az *ars erotica* egyes műfajainak, stílusainak vagy tradícióinak egymással ellentétes esztétikai elvei vannak? Az ilyen kérdések kielégítő megválaszolása éppen az *ars erotica* azon, kulturálisan eltérő elméleteinek olyan feltárását előfeltételezi, amelyet a következő fejezetek tartalmaznak, de bevezető jelleggel előre bocsájtok itt néhány olyan kulcsfontosságú esztétikai sajátosságot, amelyeket a következő elméletek tükröznek:

1. Az első a szépművészetek és más paradigma-tikusan esztétikai aktivitások alkalmazása az *ars erotica* gyakorlatában. (Költészet és zene, konyhaművészet, design, divat, ápoltság művészi gyakorlata.)
2. Az *ars erotica* második kulcsfontosságú esztétikai sajátossága a szépség és a gyönyör hangsúlyozása a pusztá hasznosság helyett. Miközben a szexnek nyilvánvalóan létezik egy lényeges, reprodukív funkciója, az *ars erotica* elsődlegesen és tipikusan a szeretkezésre fókuszál a saját kedvéért.
3. Ez magában foglalja az *ars erotica* harmadik lényegi esztétikai vonását: a forma kihangsúlyozását. Ami megkülönbözteti az erotikus művészet előadását a pusztá szexuális tevékenységtől, az nem más, mint a formai és strukturális minőségekre irányuló figyelem.
4. Mindezen formalista megfontolások mögött létezik egy negyedik esztétikai sajátosság: a stilizálás igénye. Az *ars erotica* abban is különbözik a pusztá szextől, hogy különös figyelmet szentel nemcsak annak, hogy éppen milyen erotikus aktust művelnek, hanem – egy csók, simogatás vagy szerelmes nyögést –, hanem annak is, hogyan műveli azt.
5. A szimbolikus gazdagság az *ars erotica* ötödik esztétikai sajátossága. [...] A hétköznapi érzelmek talán jóváhagyják a populáris lírát, miszerint: „Sose feledd azt, hogy egy csók, az csak egy csók.” Az *ars eroticában* viszont emlékeznünk kell arra, hogy egy csók sokkal többet is jelenthet: egy eskü megpecsété-

5 SHUSTERMAN, Richard 2015. *A gondolkodó test – Szómaesztétikai esszék*. JATEPRESS, Szeged, 338.

6 Lásd ISEMINGER, Gary 2003. Aesthetic Experience. In: LEVISON, Jerrold, ed., *The Oxford Handbook of Aesthetics*. Oxford University Press, Oxford, 99–116.

lését, az elfogadás vagy a provokáció jelét, vagy akár (ahogy a *Káma Szútra* mondja) a vágyott szeretkezési stílus előzetes jelzése.

6. Az *ars erotica* hatodik esztétikai sajátossága az értékelő dimenzió: a szépség különleges teljesítményeit, az előadói virtuozitást vagy a kritikai ítéletekben megnyilvánuló elsőrendű ízlést, a szakértelmet, rangsorolást és versengést illető megfontolások. Shusterman szerint az *ars erotica* terén ezt például a különböző típusú nők és férfiak olyan osztályozó rangsorolásában láthatjuk, amelyek kritériuma a szexuális vágy, de megjelenik a férfiak és nők különböző párosításában is.

Mindezek mellett azért is hasznos kézikönyv lesz e mű generációk számára, mert a hét történeti fejezet komplexitása és a tengernyi ismeretanyag és elemzés révén is az olvasók és a kutatók kedvére tesz Shusterman. Ugyanis minden történeti fejezet általános társadalmi-történelmi áttekintéssel kezdődik az adott kultúra tekintetében, amit egy szűkebb áttekintés követ a nők és a férfiak főbb társadalmi rétegeit és csoportjait illetően. De itt még nem ért véget Shusterman komplexitásra törekvése, mivel az egyre szűkebb körű általános leírásokat követik a reflexiós szintek: az esztétikai, a művészeti, a nevelési, az egészségügyi, a vallási és gazdasági reflexiók – attól függően, mikor melyik szükséges.

• • •

Európai lévén, számomra leginkább a távol-keleti társadalmak szexuális gyakorlatának leírásai voltak érdekfeszítők. Például a kínai *ars erotica*, ahol Foucault félreértette van Gulik leírásait, mivel ott jelentős egészségügyi szerepe is volt az *ars eroticának*. Az ókori indiai társadalmat, ahol az *ars erotica* egyszerre töltött be szexuális, nevelési és művészeti szerepet. Valamint az a megjegyzés, miszerint a szűfi erotikus kultúra magasabb rendű, mint a japán *ars erotica*, mivel utóbbi nem nyújtja azt az erkölcsi felemelkedést és spirituális fenségességet, amit a szúfizmus. Mindezen elemzések-ből mellest az is kiderül, hogy Shusterman genderérzékenysége is erőteljesebb, mint amit Foucault esetében találunk.

Mindazonáltal, a könyv legizgalmasabb elméleti kihívását nekem a végső „spekulatív következtetés” jelentette. Shusterman felfogása szerint a szépséget leválasztották az Éroszról az

európai kultúrában: „Manapság már nem filozófiai közhely itt a szépség és az Érosz közötti fogalmi kapcsolat. Ahelyett, hogy a szépséget elsősorban a vágy és a szerelem révén határoznánk meg, azt inkább az esztétikai terminusaival ragadjuk meg, miközben az esztétikait lényegében a vágyat és az erotikus szerelmet kifejező terminusok ellenkezőivel írjuk le. Ezért olvashatunk olyan magabiztos állítást a *The Oxford Handbook of Aesthetics* című kézikönyvben, miszerint az esztétikai tapasztalat elfogadható definíciója ki kell hogy zárja »a szexuális tapasztalatokat és drogos tapasztalatokat«, mivel az esztétikai gyönyör fogalma »világos, hogy nem érvényes a szex vagy a drog által okozott gyönyörökre.«⁷ (391.) Shusterman úgy véli, hogy talán ez lehetett az egyik körülmény, amelynek hatására Európában megszületett az esztétika. A direkt, kauzális viszony állításához azonban az eszmetörténetben olyan, sokkal közvetlenebb (szövegszerű és logikai) kapcsolatokra van szükség, amilyenekről itt nem beszélhetünk.

Mégis, az európai kultúrában egyértelmű tény a *scientia sexualis* domináns szerepe az *ars eroticához* képest. Hiába volt tehát az *ars erotica* társadalmi és történelmi pozitívumainak alapos bemutatása? Hiába volt az *ars erotica* művészi, erkölcsi, esztétikai támogatása Shusterman részéről? Ez lenne a végszó, amit Shusterman is elfogad?

Igen és nem. Nyilvánvalóan Shusterman sem tudja semmissé tenni azokat a társadalmi-történelmi tendenciákat, amelyek a *scientia sexualis* kialakulásához vezettek az európai kultúrában. Ugyanakkor egyértelműen azt is reméli saját, szómaesztétikai projektjétől, hogy elősegíti szexualitásunk *ars eroticaként* való megélését, a gyönyör tudatos fokozását:

„Amíg a modern filozófiai tradícióban az esztétikait továbbra is az erotikus ellentétéként határozzák meg, addig nehéz lesz megfelelő módon, azaz igazságosan eljárni az érzéki vágy szép aspektusai és a szexuális beteljesülés művészi formái tekintetében. Más korok és kultúrák tanulmányozása viszont, ahogy ez a könyv is tanúsítja, bőséges forrásokkal szolgálhat mind az esztétikai területét, mind pedig az életünk művészetét illető tágabb és mélyebb erotikus vízió megteremtéséhez.” (396.)

(Cambridge University Press, 2021)

Krémer Sándor

7 Lásd Shusterman hivatkozását uo.